

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนในแก้ไขปัญหาอุทกภัยในพื้นที่ลุ่มน้ำยม ในครั้งนี้เป็นการศึกษาถึงระดับการมีส่วนร่วมและเหตุปัจจัยที่สนับสนุนให้ประชาชนในชุมชน เข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาอุทกภัยตลอดจนศึกษาสภาพปัญหาเพื่อหาแนวทางการ แก้ไขปัญหาอุทกภัยที่เกิดขึ้น โดยผู้วิจัยได้ศึกษา แนวคิด ทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่ เกี่ยวข้องดังต่อไปนี้

1. แนวคิดเรื่องการจัดการลุ่มน้ำ
2. แนวคิดเรื่องอุทกภัยและการป้องกัน
3. แนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วม
4. ทฤษฎีที่ทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนา
5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวคิดเรื่องการจัดการลุ่มน้ำ

2.1.1 ความหมายของลุ่มน้ำและทรัพยากรลุ่มน้ำ

ลุ่มน้ำ (Watershed) หมายถึง พื้นที่ขนาดหนึ่งที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการน้ำ พื้นที่บริเวณนั้นจะเป็นแหล่งกำเนิดของสายน้ำเล็กๆ ทุกสาย ลงมาจนถึงพื้นที่ราบด้านล่างที่โอบ ล้อม ลำห้วย ลำธารน้ำ ส่วนทรัพยากรลุ่มน้ำ หมายถึง ทรัพยากรหรือสิ่งแวดล้อมที่อยู่ภายในลุ่ม น้ำทั้งหมดทั้งที่เป็นสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิต ทั้งอาจเป็นสิ่งแวดล้อมทางชีวภาพและสิ่งแวดล้อมทาง สังคม หรือสิ่งแวดล้อมที่เป็นนามธรรม (เสื่อ อภิชาติเกรียงไกร, 2543) ซึ่งสอดคล้องกับสถาบัน แหล่งน้ำและสิ่งแวดล้อม (2533) ที่กล่าวว่า “ลุ่มน้ำ” หมายถึง หน่วยพื้นฐานทางธรรมชาติของ ทรัพยากรดิน น้ำ ป่า และสิ่งแวดล้อม ซึ่งลุ่มน้ำประกอบด้วยเขตของพื้นที่รับน้ำซึ่งเป็นสันปันน้ำ ภายในลุ่มน้ำประกอบด้วยผิวดิน ลักษณะภูมิประเทศ พืชและการใช้ประโยชน์ที่ดินที่แตกต่างกัน ฝนที่ตกบริเวณพื้นที่ลุ่มน้ำไหลจากที่สูงลงสู่ที่ต่ำรวมกันเป็นลำน้ำ ตั้งแต่ขนาดเล็กในบริเวณ ดันน้ำไปจนถึงแม่น้ำขนาดใหญ่ที่ไหลออกสู่ทะเล ลำน้ำต่างๆ จะรวมตัวกันเป็นเครือข่ายลำน้ำ จากขนาดเล็กเป็นขนาดใหญ่ ลุ่มน้ำหรือพื้นที่รับน้ำจะมีขนาดใหญ่ตามขนาดของลำน้ำและมี ขนาดใหญ่ที่สุดเมื่อลำน้ำออกสู่ทะเล ในขณะที่คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ (2533) ให้คำ จำกัดความ “ลุ่มน้ำ” หมายถึง พื้นที่หน่วยหนึ่งซึ่งเป็นแหล่ง รับน้ำที่มีทรัพยากรธรรมชาติและ ผสมผสานกันอยู่เป็นระบบนิเวศหนึ่ง

2.1.2 การจัดการลุ่มน้ำ

น้ำเป็นทรัพยากรที่มีความสำคัญในการดำรงชีวิตของมนุษย์ แต่นับวันสถานการณ์ปัญหาด้านน้ำยิ่งทวีความรุนแรงมากขึ้น จะเห็นได้จากความเสื่อมโทรมของแหล่งน้ำเนื่องจากการขยายตัวของชุมชนและปัญหาอุทกภัยที่ส่งผลกระทบต่อชีวิตและทรัพย์สินของประชาชนในวงกว้าง การใช้ทรัพยากรธรรมชาตินั้นต้องทำความเข้าใจให้รู้ว่าทรัพยากรประเภทใดมีวิธีการใช้เฉพาะอย่างไร หากดำเนินการผิดพลาดแล้วจะทำให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมได้ไม่มากนักน้อยเกษม จันทรแก้ว (2537) ซึ่งได้ให้แนวคิดและสาเหตุของความเสื่อมโทรมของทรัพยากรน้ำไว้ดังนี้

1. การบุกรุกแม่น้ำ คู คลอง ตลอดจนการปล่อยของเสียจากชุมชนลงลำน้ำ ส่งผลให้การใช้น้ำเพื่อการอุปโภคและบริโภคมีปัญหาและขาดแคลน
2. ด้านการเกษตรกรรม มีการขยายพื้นที่และการใช้สารเคมีมากขึ้น (ปุ๋ยและสารกำจัดศัตรูพืช) ส่งผลให้เกิดการขาดแคลนน้ำเพื่อการเกษตรและคุณภาพน้ำเสีย
3. อุตสาหกรรมมีการขยายตัวมากขึ้น มีการใช้น้ำในการผลิตและทำความสะอาดแล้วทิ้งลงสู่แหล่งน้ำ ส่งผลต่อคุณภาพในแหล่งน้ำ

ขณะที่ วิชัย เทียนน้อย (2530) กล่าวว่าการจัดการลุ่มน้ำเป็นแนวทางการจัดการพื้นที่หนึ่งๆ ที่เกี่ยวข้องกับน้ำเป็นสำคัญ เพื่อเอื้ออำนวยให้มนุษย์สามารถใช้ทรัพยากร ได้ทั้งทางตรงและทางอ้อม ทรัพยากรน้ำในลุ่มน้ำหนึ่งๆ จะต้องมีความเหมาะสมกับสภาพธรรมชาติที่ไม่ขาดหายไปในช่วงเวลาที่ควรให้มีน้ำ และคุณภาพน้ำต้องเหมาะสมกับการนำไปใช้เพื่ออุปโภคและบริโภค อนึ่งทั้งปริมาณและคุณภาพน้ำตลอดจนช่วงเวลาการไหล หากผิดไปจากธรรมชาติแล้วมักเกิดจากการใช้ทรัพยากรภายในลุ่มน้ำที่ผิดหลักการและขาดความระมัดระวัง

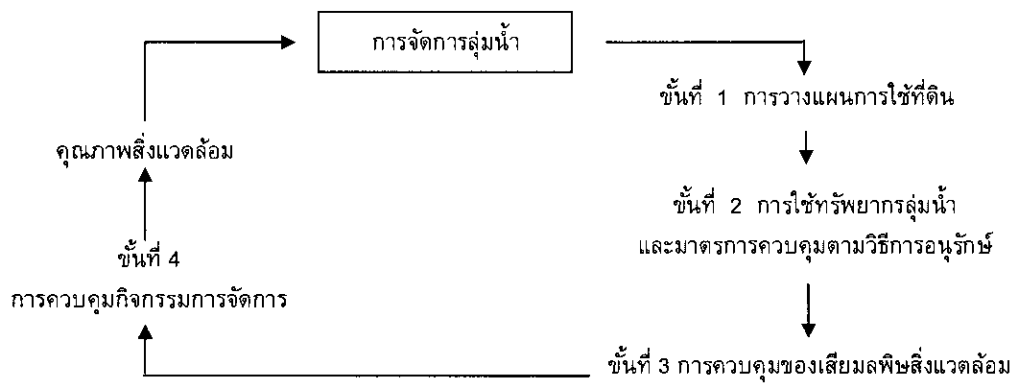
เกษม จันทรแก้ว (2551) ได้ให้ความหมายและแนวคิดด้านการจัดการลุ่มน้ำ คือการจัดการ เพื่อให้ได้น้ำที่มีปริมาณมากพอ คุณภาพดี การไหลสม่ำเสมอพร้อมทั้งควบคุมเสถียรภาพของดิน ลดความเสียหายจากน้ำท่วมและจัดการใช้ทรัพยากรลุ่มน้ำอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งสามารถสรุปหลักการจัดการลุ่มน้ำออกได้เป็น 3 ประเด็นดังนี้

1. การวางแผนการใช้ที่ดิน

การวางแผนการใช้ที่ดินให้สอดคล้องกับสมรรถนะนั้นๆ ก็จะทำให้การจัดการลุ่มน้ำบรรลุถูกต้องตามวัตถุประสงค์
2. การกำหนดแผนและมาตรการการควบคุมการใช้ทรัพยากรลุ่มน้ำ

มีการกำหนดแผนในการใช้ทรัพยากรภายในลุ่มน้ำ ตลอดจนมีมาตรการในการอนุรักษ์ฟื้นฟูเพื่อมิให้ทรัพยากรเหล่านั้นเสื่อมโทรม
3. การควบคุมของเสียและมลพิษสิ่งแวดล้อม

เป็นการป้องกันมลพิษที่จะเกิดขึ้นกับทรัพยากรธรรมชาติทุกด้านที่อาจส่งผลกระทบต่อจัดการ

ภาพ 2 ขั้นตอนการดำเนินการในการจัดการลุ่มน้ำ (เกษม, 2551)

ซึ่งแนวความคิดของเกษม จันทรแก้ว (2551) ที่มองประเด็นของการจัดการลุ่มน้ำว่าควรจะมีการวางแผนและมีแผนดำเนินงานในการจัดสรรและใช้ทรัพยากร ได้สอดคล้องกับแนวคิดของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (2539) ที่เสนอแนะแนวทางการจัดการลุ่มน้ำโดยให้ความสำคัญกับการกำหนดแผนการจัดการไว้ ภายใต้แนวคิดที่ว่าจัดการลุ่มน้ำที่ประสบความสำเร็จจะต้องมีการวางแผน ดังนี้

1. แผนการใช้ที่ดิน เนื่องจากดินแต่ละแห่งมีสมรรถนะและความเหมาะสมในการใช้ประโยชน์แตกต่างกัน การจัดการลุ่มน้ำที่จำเป็นต้องมีการวางแผนการใช้ที่ดินก่อนซึ่งประกอบด้วย การแบ่งชั้นดิน โดยอาศัยข้อมูลความเหมาะสมของที่ดินมีการกำหนดแนวเขตเพื่อให้มีการใช้ที่ดินที่เหมาะสมและเกิดประโยชน์มากที่สุด โดยไม่ละเลยการตรวจสอบการใช้จริง

2. แผนการใช้ทรัพยากรลุ่มน้ำ ในพื้นที่ลุ่มน้ำแต่ละแห่งประกอบด้วยทรัพยากรหลากหลายชนิดหากการใช้ทรัพยากรเป็นไปอย่างประหยัดอยู่ในระดับที่ทรัพยากรสามารถฟื้นฟูสภาพเองได้ทัน จะทำให้มีใช้ได้อย่างยั่งยืนรวมทั้งเป็นการลดระดับภาวะมลพิษอีกด้วย

3. แผนการควบคุมมลพิษแม้จะมีการวางแผนการใช้ที่ดินและแผนการใช้ทรัพยากรลุ่มน้ำ แต่การจัดการลุ่มน้ำก็มิอาจบรรลุวัตถุประสงค์ได้หากขาดการจัดการปัญหามลพิษ ดังนั้นการจัดการลุ่มน้ำจึงต้องหาวิธีการควบคุมมลพิษด้วย

จะเห็นได้ว่าการจัดการลุ่มน้ำ เป็นการใช้ทรัพยากรลุ่มน้ำแบบยั่งยืน (Sustainable Yield) ซึ่งเป็นลักษณะการใช้ในรูปแบบที่เป็นอเนกประสงค์ (Multiple Use) หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นการใช้ที่หลากหลาย ทั้งนี้อาจใช้เพื่อการเกษตรกรรม การเลี้ยงสัตว์ และการจัดการน้ำ ดังนั้นแล้วภาครัฐที่มีการเกี่ยวข้องในเรื่องทรัพยากรน้ำ จึงเริ่มเอาแนวคิดการบริหารจัดการน้ำแบบบูรณาการ (Integrated Water Resources Management : IWRM) มาใช้ในการบริหารจัดการ 25 ลุ่มน้ำหลักของประเทศไทย ซึ่งเมื่อปี ค.ศ.2002 ในการประชุมสิ่งแวดล้อม Johannesburg คณะกรรมการที่ปรึกษาด้านเทคนิคขององค์การพันธมิตรการน้ำโลก (The Technical Advisory Committee of Global Water Partnership ; GWP-TAC) ได้ให้

นิยาม IWRM ว่าเป็นกระบวนการที่ส่งเสริมให้เกิดการประสานความร่วมมือในการพัฒนาและการจัดการน้ำ ที่ดิน และทรัพยากร ที่เกี่ยวข้องกับน้ำ เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดในด้านเศรษฐกิจและความเท่าเทียมกันในด้านสวัสดิการสังคม โดยอยู่บนพื้นฐานความยั่งยืนของระบบนิเวศวิทยาที่สำคัญ ซึ่งน้ำควรได้รับการจัดการตามขอบเขตของกลุ่มน้ำ ภายใต้หลักการธรรมชาติมาภิบาลและการมีส่วนร่วมสาธารณะ (Larry Gunderson, 2001) อย่างไรก็ตามวิธีการที่จะบริหารจัดการลุ่มน้ำแบบผสมผสานและเกิดสัมฤทธิ์ผลนั้น จะต้องคำนึงถึงปัจจัยเหล่านี้รวมด้วย ได้แก่

1. นโยบายของรัฐ ทำหน้าที่เป็นกรอบในการบริหารและการจัดสรรงบประมาณด้านต่างๆ ซึ่งควรจะต้องสอดคล้องและประสานสัมพันธ์กัน จึงจะทำให้การบริหารงานของรัฐบาลโดยรวมประสบความสำเร็จได้ เช่นเดียวกับนโยบายด้านทรัพยากรธรรมชาติแต่ละประเภท

2. กฎหมาย เป็นเครื่องมือในการบริหารจัดการแบ่งสรรทรัพยากรและสิ่งที่มีคุณค่าต่างๆ ในสังคม เช่น ป่าไม้ ที่ดิน และสิ่งแวดล้อมอื่นๆ

3. การจัดการองค์กรและความสัมพันธ์ระหว่างภาครัฐ เอกชน และประชาชนควรที่จะต้องจัดความสัมพันธ์ระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน ให้มีการประสานความร่วมมือโดยมีเป้าหมายร่วมกันแม้จะมีวิธีการแตกต่างกันก็ตาม

4. การกระจายอำนาจ เนื่องจากรัฐฝ่ายเดียวไม่สามารถตอบสนองต่อความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว มีความหลากหลายสูงและไม่ได้รับการยอมรับจากสังคมประชาธิปไตย ซึ่งการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากร หรือนุรักษ์สิ่งที่มีคุณค่าในสังคม ดังนั้นพื้นฐานของการเมืองการปกครองแบบประชาธิปไตยจึงมีความสำคัญ

5. เทคโนโลยีสารสนเทศ การสื่อสารในปัจจุบันส่งผลให้ประชาชนในสังคมได้รับรู้ข้อมูลและแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารกันอย่างกว้างขวาง การมีระบบข้อมูลที่ทันสมัยมีความสำคัญต่อการตัดสินใจและบริหารงานทั้งหมด

โดยสรุปแล้วการจัดการลุ่มน้ำ คือ วางแผนการจัดสรรการใช้ทรัพยากรบริเวณโดยรอบ มีมาตรการในการป้องกันมลพิษและป้องกันความเสื่อมโทรมที่จะเกิดขึ้นภายในลุ่มน้ำนั้น

2.2 แนวคิดเรื่องอุทกภัยและการป้องกัน

สภาพอุทกภัยเป็นสภาพที่พื้นที่หนึ่งๆ ที่มีการเปลี่ยนแปลงปริมาณน้ำเพิ่มขึ้นอย่างกะทันหัน ก่อให้เกิดความเสียหายทั้งชีวิตและทรัพย์สินเป็นจำนวนมาก ตลอดจนส่งผลให้สภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของมนุษย์ในพื้นที่นั้นๆ เสื่อมลง รวมไปถึงพืชพรรณและสัตว์ป่าในธรรมชาติที่ไม่สามารถปรับตัวต่อภัยธรรมชาติได้ ก็จะไม่สามารถดำรงอยู่ในสภาพภัยเหล่านั้นได้เช่นกัน ถึงแม้จะมีการพยากรณ์อากาศหรือมีการเตือนภัยล่วงหน้า รวมไปถึงการได้รับความช่วยเหลือจากองค์กรต่างๆ ทั้งภาครัฐและภาคเอกชน หรือองค์กรอิสระที่จะพยายามให้ข้อมูล (Alexander D, 1993)

2.2.1 ความหมายของอุทกภัย

กรมอุตุนิยมวิทยา ได้ให้ความหมายของอุทกภัย หมายถึง อันตรายจากน้ำท่วม เกิดขึ้นจากระดับน้ำในทะเล มหาสมุทร และแม่น้ำสูงมากจนท่วมทันล้นฝั่งและดลิ่งจนไหลท่วม บ้านเรือนด้วยความรุนแรง ซึ่งสอดคล้องกับความหมายอุทกภัยของหน่วยวิจัยอุทกภัยและ ภัยพิบัติ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ที่กล่าวว่า อุทกภัย คือ ภัยหรืออันตรายที่เกิดจากน้ำท่วม หรือ อันตรายที่เกิดจากภาวะน้ำไหลเอ่อล้นฝั่งแม่น้ำ ลำธารหรือทางน้ำ เข้าท่วมพื้นที่ ซึ่งโดยปกติ แล้วไม่ได้อยู่ใต้ระดับน้ำ หรือเกิดจากการสะสมน้ำบนพื้นที่ซึ่งระบายออกไม่ทันทำให้พื้นที่นั้น ปกคลุมไปด้วยน้ำ(กรมอุตุนิยมวิทยา, 2550 : ออนไลน์) โดยทั่วไปแล้วอุทกภัยมักเกิดจาก น้ำท่วม ซึ่งสามารถแบ่งเป็นลักษณะใหญ่ๆ ได้ 2 ลักษณะ คือ

1. น้ำท่วมขัง/น้ำล้นดลิ่ง เป็นภาวะน้ำท่วมที่เกิดขึ้นเนื่องจากระบบระบายน้ำไม่มี ประสิทธิภาพ มักเกิดขึ้นในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำและบริเวณชุมชนเมืองใหญ่ๆ มีลักษณะค่อยเป็น ค่อยไป ซึ่งเกิดจากฝนตกหนัก ณ บริเวณนั้นๆ ติดต่อกันเป็นเวลาหลายวัน หรือเกิดจากสภาวะ น้ำล้นดลิ่ง น้ำท่วมขัง ส่วนใหญ่จะเกิดบริเวณท้ายน้ำและมีลักษณะแผ่เป็นบริเวณกว้างเนื่องจาก ไม่สามารถระบายได้ทันความเสียหายจะเกิดกับพืชผลทางการเกษตร และอสังหาริมทรัพย์ เป็นส่วนใหญ่ สำหรับความเสียหายอื่นๆ มีไม่มากนักเพราะสามารถเคลื่อนย้ายไปอยู่ในที่ ที่ปลอดภัย

2. น้ำท่วมฉับพลัน เป็นภาวะน้ำท่วมที่เกิดขึ้นอย่างฉับพลันในพื้นที่ เนื่องจาก ฝนตกในบริเวณพื้นที่ซึ่งมีความชันมากและมีคุณสมบัติในการเก็บหรือการต้านน้ำ เช่น บริเวณ ดันน้ำ ซึ่งมีความชันของพื้นที่มาก พื้นที่ป่าถูกทำลายทำให้การเก็บกักหรือการต้านน้ำลดน้อยลง ได้แก่ บริเวณพื้นที่ถนนและสนามบิน เป็นต้น หรืออาจเกิดจากสาเหตุอื่นๆ เช่น เขื่อนหรือ อ่างเก็บน้ำพังทลาย น้ำท่วมฉับพลันมักเกิดขึ้นหลังจากฝนตกหนักไม่เกิด 6 ชั่วโมง และมัก เกิดขึ้นในบริเวณที่ราบระหว่างหุบเขา ซึ่งอาจจะไม่มีฝนตกหนักในบริเวณนั้นมาก่อนเลย แต่มี ฝนตกหนักมากบริเวณต้นน้ำที่อยู่ห่างออกไป เนื่องจากน้ำท่วมฉับพลันมีความรุนแรงและ เคลื่อนที่ด้วยความเร็วมาก โอกาสที่จะป้องกันและหลบหนีจึงมีน้อย ดังนั้นความเสียหายจาก น้ำท่วมฉับพลันจึงมีมากทั้งแก่ชีวิตและทรัพย์สิน

2.2.2 สาเหตุของอุทกภัย

เทพพรณี เสดสุบรรณ (2541) ได้กล่าวไว้ว่า สาเหตุของการเกิดอุทกภัยใน ประเทศไทย มี 2 สาเหตุหลัก ดังนี้

1. สาเหตุจากธรรมชาติ

1. พายุหมุนเขตร้อน (tropical cyclones) หมายถึง หย่อมความกดอากาศต่ำที่มีกำลังแรง พายุตีแปรสัณฐานที่จะพัฒนาเป็นพายุโซนร้อน พายุไต้ฝุ่นตามลำดับ ความเสียหายที่เกิดจากพายุมาจากสาเหตุหลักๆ 3 ประการ คือ

ลมพัดแรง (Violent Winds)

อุทกภัยเนื่องจากฝนตกหนักมาก (Flood Due to Heavyrainfall)

คลื่นพายุซัดฝั่ง (Storm Surges)

1) ร่องมรสุม (Monsoon Trough) มีลักษณะเป็นร่องความกดอากาศต่ำแนวพาดขวางทิศตะวันตก-ตะวันออก ในเขตร้อนใกล้ๆ อิเควเตอร์ร่องมรสุมจะเลื่อนขึ้นลงและพาดผ่านประเทศไทยช้ากว่าแนวโคจรของดวงอาทิตย์ประมาณ 1 เดือน ความกว้างของร่องมรสุมประมาณ 6-8 องศาละติจูด

2) ลมมรสุมมีกำลังแรง (Strong Monsoon) มรสุม คือ ลมประจำฤดูมาจากคำว่า Mausim ในภาษาอาหรับแปลว่า ฤดูกาลมรสุมเกิดขึ้น เนื่องจากความแตกต่างระหว่างอุณหภูมิของพื้นดินและพื้นน้ำ ในฤดูหนาวอุณหภูมิของอากาศเหนือทวีปจะเย็นกว่าอากาศเหนือพื้นมหาสมุทรที่อยู่ใกล้เคียงและอากาศเหนือพื้นน้ำซึ่งมีอุณหภูมิมสูงกว่าจะลอยตัวขึ้นสู่ด้านบน

3) พายุฟ้าคะนอง พายุฝนหรือฟ้าคะนองที่เกิดขึ้นติดต่อกันเป็นเวลาหลาย ๆ ชั่วโมง ทำให้มีฝนตกหนักต่อเนื่องกันมานาน มีปรากฏการณ์หนึ่งที่เกิดขึ้นบ่อยครั้งในบริเวณที่ราบเชิงเขา ใกล้ต้นน้ำลำธารในฤดูร้อนและฤดูฝน เมื่อเกิดพายุฝนฟ้าคะนองและฝนตกหนักในป่าบนภูเขา น้ำฝนที่มีปริมาณมากที่ตกในป่าและบนภูเขาจะไหลอย่างรุนแรงลงสู่ที่ราบเชิงเขาทำให้เกิดน้ำท่วมขังในระยะเวลาสั้นๆ น้ำป่าและน้ำจากภูเขาที่ไหลลงสู่ที่ต่ำอย่างรวดเร็วทำให้เกิดน้ำท่วมในระยะเวลากะทันหัน หลังจากฝนตกหนักในช่วงระยะเวลาหนึ่ง เรียกว่าน้ำท่วมฉับพลัน (Flash Flood) แต่ภายในเวลา 24 ชั่วโมง หรือมากกว่าเพียงเล็กน้อย เมื่อน้ำได้ไหลลงสู่แม่น้ำลำธารเป็นส่วนมากแล้ว ระดับน้ำก็จะเริ่มลดลงอย่างรวดเร็ว จังหวัดที่อยู่ใกล้เคียงกับเทือกเขาสูงในประเทศไทย อย่างเช่น จังหวัดเชียงใหม่ เคยมีประสบการณ์เช่นนี้อยู่เสมอด้วยคลื่นน้ำขนาดใหญ่เคลื่อนที่มาอย่างรวดเร็ว โอกาสจะหลบหนีจึงมีน้อย นอกเสียจากจะได้วางแผนมาล่วงหน้าไว้เรียบร้อยแล้ว

4) น้ำทะเลหนุน (High Tide) ในระยะเวลาของภาวะน้ำเกิด คือระดับน้ำทะเลขึ้นสูงสุดจากน้ำขึ้นปกติประมาณร้อยละ 20 เป็นเพราะโลก ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์อยู่ในแนวตรงกัน จะรวมแรงดึงดูดในระดับน้ำทะเลขึ้นสูงสุดที่เรียกว่าภาวะน้ำเกิด น้ำทะเลจะหนุนให้ระดับน้ำ ในแม่น้ำสูงขึ้นอีกมาก ถ้าเป็นระยะเวลาที่ประจวบระหว่างน้ำป่าและน้ำจากภูเขาไหลลงสู่แม่น้ำจะทำให้อัตราการไหลของน้ำในแม่น้ำลดลงมากหรืออาจจะหยุดไหลน้ำในแม่น้ำจึงไม่

สามารถลงสู่ทะเลได้ทัน ถ้าระยะที่น้ำทะเลหนุนนี้เป็นระยะที่น้ำในแม่น้ำมีระดับสูงอยู่แล้วย่อมก่อให้เกิด น้ำล้นตลิ่งท่วมขังบริเวณบ้านเรือนริมฝั่งแม่น้ำได้

5) แผ่นดินไหวหรือภูเขาไฟระเบิด เมื่อเกิดแผ่นดินไหวหรือเมื่อเกิดภูเขาบวมบก และภูเขาไฟระเบิดได้น้ำ เปลือกของผิวโลกบางส่วนจะได้รับความกระทบกระเทือนต่อเนื่องกัน บางส่วนของผิวโลกจะสูงขึ้นบางส่วนจะยุบลง ทำให้เกิดคลื่นใต้น้ำมหาสมุทร ซึ่งคลื่นขนาดใหญ่ มีชื่อว่า คลื่นสึนามิ (Tsunami) มีความเร็วประมาณ 600-1000 กิโลเมตรต่อชั่วโมง

2. สาเหตุของการกระทำของมนุษย์

สาเหตุจากการกระทำของมนุษย์เป็นการกระทำที่สามารถหลีกเลี่ยงได้ ซึ่งอุทกภัยที่เกิดจากการกระทำของมนุษย์มีดังนี้ (ไทยภักดี ธรรมมงคล, 2544)

1) การตัดไม้ทำลายป่า ทำให้การไหลบ่าของน้ำเพิ่มมากขึ้นและไหลเร็วมากขึ้น เป็นการเพิ่มความรุนแรงของน้ำในการทำลายอีกทั้งยังเป็นสาเหตุของดินถล่มด้วย นอกจากนี้ยังส่งผลทำให้คันดินถูกชะล้างไหลลงมาตกตะกอนในท้องน้ำ ทำให้ท้องน้ำตื้นเขินไม่สามารถระบายน้ำได้ทันส่งผลให้น้ำล้นตลิ่งท่วมบ้านเรือนและระบบสาธารณูปโภค

2) การขยายเขตเมืองเข้าไปรุกล้ำในเขตที่ราบน้ำท่วมถึง (flood plain) ซึ่งเป็นแหล่งเก็บน้ำธรรมชาติเพื่อป้องกันไม่ให้เข้าท่วมพื้นที่อื่น ดังนั้นเมื่อน้ำล้นตลิ่งก็จะพังไปท่วมบริเวณนี้ ซึ่งไม่ควรปลูกสิ่งก่อสร้างถาวร

3) การสร้างหมู่บ้านจัดสรรขวางทางน้ำธรรมชาติ ผลก็คือถูกน้ำท่วมทั้งหมู่บ้าน ในระดับสูงนอกจากนี้ยังทำให้บริเวณใกล้เคียงถูกน้ำท่วมไปด้วย

4) การออกแบบทางระบายน้ำของถนนไม่เพียงพอ ทำให้น้ำล้นเอ่อในเขตเมือง ทำความเสียหายให้แก่ชุมชนในเมืองเนื่องจากระบายน้ำได้ช้ามาก

2.2.3 ความเสียหายจากอุทกภัยและแนวทางการแก้ไขปัญหา

นิวัติ เรืองพานิช (2546) ได้สะท้อนผลกระทบและความเสียหายจากอุทกภัย โดยได้แบ่งความเสียหาย เป็น 2 ส่วน ดังนี้

1. ความเสียหายที่เกิดขึ้นในบริเวณต้นน้ำลำธารหรือตอนเหนือของลุ่มน้ำในบริเวณต้นน้ำลำธารหรือตอนเหนือของลุ่มน้ำส่วนมากมักจะเป็นพื้นที่ป่าไม้ ลักษณะเป็นภูเขาสูงชันลำธารต่างๆ ยังมีอายุน้อยการไหลบ่าของน้ำรุนแรงและมักเกิดการพังทลายของดินได้ง่ายมีปัจจัยหลายอย่างที่มีอิทธิพลต่อการเกิดอุทกภัย เช่น ภูมิอากาศ ปริมาณน้ำฝน ลักษณะทางธรณีวิทยา ลักษณะภูมิประเทศ รวมทั้งขนาดและรูปร่างของลุ่มน้ำ สิ่งเหล่านี้เป็นปัจจัยที่มนุษย์ไม่สามารถจะควบคุมได้ ส่วนปัจจัยที่มนุษย์สามารถควบคุมได้ คือ การใช้ประโยชน์ที่ดินและการจัดการกับพืชหรือสิ่งปกคลุมดิน ซึ่งเป็นปัจจัยที่ช่วยเพิ่มอัตราการดูดซึมน้ำและการกักเก็บน้ำไว้ในดิน การป้องกันอุทกภัยบริเวณตอนเหนือของลุ่มน้ำ จึงควรมุ่งไปในเรื่องของการใช้ประโยชน์ที่ดินและป้องกันรักษาสิ่งปกคลุมดินไว้ นักอนุรักษ์ต่างมีความเห็นว่านอกจากฝนตกที่ตกรุนแรง

ผิดปกติแล้วการไหลป่าของน้ำตามผิวหน้าดินเป็นเหตุหนึ่งของการเกิดอุทกภัย ซึ่งการป้องกันอุทกภัยจึงต้องลดปริมาณน้ำที่ไหลป่าตามผิวหน้าดินให้น้อยลงขณะเดียวกันต้องช่วยให้ดินมีความสามารถในการดูดซับน้ำมากขึ้น การอนุรักษ์ดินและการใช้ประโยชน์ที่ดินอย่างถูกต้อง จะช่วยให้ดินคงความอุดมสมบูรณ์และลดการพังทลายของดินเป็นการลดปริมาณตะกอนในลำน้ำเท่ากับเป็นการเพิ่มความบรรจุของลำน้ำให้สามารถรับน้ำที่ไหลป่าได้เต็มที่ วิธีการอนุรักษ์ดินและน้ำที่ใช้กันอยู่มีหลายวิธีด้วยกัน เช่น การปลูกพืชตามแนวระดับ การปลูกพืชคลุมดิน การปลูกพืชสลับเป็นแถบและการทำขั้นบันได เป็นต้น อย่างไรก็ตามวิธีการต่างๆ เหล่านี้จะไม่เป็นผลถ้าปราศจากการรักษาให้ดินมีสิ่งปกคลุมอยู่เสมอ ซึ่งป่าไม้เท่านั้นที่เหมาะสมและมีคุณสมบัติที่ดีในแง่ของการป้องกันบรรเทาการไหลป่าของน้ำและลดการพังทลายของดิน ป่าไม้ มีการสืบพันธุ์ตามธรรมชาติ เสียค่าใช้จ่ายในการบำรุงรักษาน้อยเมื่อเปรียบเทียบกับการใช้สิ่งปกคลุมดินชนิดอื่น ๆ อย่างไรก็ตามในบางครั้งและในบางท้องที่ ถ้าหากสภาพภูมิประเทศชันมากและดินง่ายต่อการพังทลาย อาจจำเป็นต้องอาศัยสิ่งก่อสร้างทางวิศวกรรมแบบง่ายๆ เข้าช่วย เช่น การทำทางระบายน้ำการสร้างเขื่อนและเหมืองฝายเพื่อชะลอความเร็วของน้ำ การปรับปรุงทางน้ำและความมั่นคงของสองฝั่งน้ำ เป็นต้น การกระทำดังกล่าวจะช่วยให้การป้องกันประสบผลสำเร็จได้ดียิ่งขึ้น

2. สำหรับบริเวณลุ่มน้ำตอนล่าง ซึ่งมักจะเป็นที่ราบลุ่ม เป็นที่ตั้งของเมือง เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของประชาชนอย่างหนาแน่น การเกิดอุทกภัยย่อมจะนำความเสียหายมาสู่ชีวิตและทรัพย์สินของประชาชนอย่างไม่ต้องสงสัย การป้องกันส่วนมากมักจะเน้นหนักไปในทางวิศวกรรมเป็นส่วนใหญ่ ปกติแล้วถ้าหากได้มีการรักษาบริเวณต้นน้ำลำธารไว้เป็นอย่างดีแล้ว การที่จะเกิดอุทกภัยในบริเวณลุ่มน้ำตอนล่าง ส่วนใหญ่แล้วมักเนื่องมาจากฝนตกหนักและติดต่อกันนานๆ จนเกินความสามารถของลุ่มน้ำตอนบนจะรับน้ำ หรือชะลอความเร็วของน้ำไว้ได้ โดยปกติแล้วเหตุการณ์เช่นนี้จะเกิดขึ้นนานๆ ครั้ง เท่านั้นแต่ถ้าหากต้นน้ำลำธารหรือบริเวณลุ่มน้ำตอนบนถูกทำลายจนขาดคุณสมบัติในการดูดซับและเก็บรักษาน้ำแล้ว ปัญหาการเกิดอุทกภัยในบริเวณลุ่มน้ำตอนล่างย่อมเป็นเรื่องที่หลีกเลี่ยงไม่ได้และมักเกิดขึ้นอยู่เสมอ ดังนั้นการป้องกันอุทกภัยในบริเวณลุ่มน้ำตอนล่างจึงจำเป็นต้องทำควบคู่กับการป้องกันต้นน้ำลำธาร ซึ่งวิธีการต่างๆ ที่ใช้ป้องกันมีดังนี้

2.1 การสร้างเขื่อนสำหรับเก็บกักน้ำ เพื่อลดปริมาณน้ำที่จะไหลป่าลงไปทำความเสียหายให้แก่บริเวณลุ่มน้ำตอนล่าง เมื่อใดที่ความรุนแรงของน้ำลดลงจึงค่อยๆ ระบายน้ำออกจากอ่างในอัตราที่ไม่เป็นอันตราย วิธีนี้ช่วยบรรเทาบริเวณลุ่มน้ำตอนล่างได้บ้างในระยะใกล้ๆ แต่ตอนบนของเขื่อนจะถูกน้ำท่วมไปบ้างจากการกักเก็บน้ำไว้ในอ่าง ตัวอย่างเช่น การสร้างอ่างเก็บน้ำแห่งหนึ่งทำให้น้ำที่เหนือเขื่อนต้องถูกน้ำท่วมไป 5 ล้านไร่ แต่สามารถป้องกันเหนือที่ตอนใต้เขื่อน ซึ่งเป็นแหล่งชุมชนจำนวน 13 ล้านไร่ ให้ปลอดภัยจากการถูกน้ำท่วมย่อมจะได้ผลคุ้มค่า อย่างไรก็ตามการสร้างอ่างเก็บน้ำขนาดเล็กเป็นจำนวนมากในบริเวณต้นน้ำจะสามารถ

ป้องกันอุทกภัยได้ดีกว่าการสร้างอ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่แต่เพียงอ่างเดียว ปกติตะกอนที่ถูกน้ำพัดพามามากจะตกลงในอ่างเก็บน้ำหน้าเขื่อนทำให้ความจุของอ่างเก็บน้ำน้ำลดน้อยลงทุกปี ในที่สุดตะกอนจะเต็มอ่าง ค่าบำรุงรักษาและการขุดลอกตะกอนเพื่อให้อ่างเก็บน้ำใช้การได้เช่นเดิม จะมีราคาไม่น้อยกว่าการสร้างเขื่อนขึ้นใหม่ จะเห็นได้ว่าถ้าหากใช้ป้องกันด้วยวิธีนี้เพียงอย่างเดียวเมื่อสร้างเขื่อนมากๆ เขาก็จะหาที่สร้างอีกไม่ได้ จึงควรที่จะมุ่งในแง่การปลูกพืชคลุมดินควบคู่กันไปด้วยเพื่อลดปริมาณตะกอนทำให้อายุของอ่างเก็บน้ำใช้ได้นานขึ้น

2.2 การสร้างเขื่อนกันน้ำ การสร้างลำกั้นน้ำหรือสิ่งก่อสร้างยื่นออกไปจากฝั่งเพื่อสกัดกั้นและช่วยชะลอการไหลของน้ำให้ลดความรุนแรงลง ซึ่งการก่อสร้างในบริเวณที่ถูกน้ำท่วมให้พ้นจากอันตรายด้วยการสร้างเขื่อนเสริมฝั่งน้ำให้สูงขึ้นนับว่าเป็นวิธีการที่ได้ผลดีในการป้องกันและบรรเทาอุทกภัยแต่ต้องลงทุนมากและต้องมีการบำรุงรักษาซ่อมแซมอยู่เสมอ

2.3 การปรับปรุงทางน้ำ เป็นการปรับปรุงทางน้ำของลำน้ำต่าง ๆ เช่น การขุดลอกคูคลองและแม่น้ำต่าง ๆ เพื่อเพิ่มความจุของพื้นที่รับน้ำและลดความเร็วเฉลี่ยของกระแส น้ำวิธีการนี้สามารถลดระดับน้ำลงได้บ้างแต่เมื่อพิจารณาในแง่นิเวศวิทยาแล้วอาจเป็นการทำลายสัตว์น้ำอันมีค่าบางชนิดให้สูญพันธุ์ไปได้

2.4 การชะลอความเร็วของกระแส น้ำด้วยการจัดแหล่งพักน้ำชั่วคราวตามลำน้ำต่าง ๆ เพื่อลดระดับและความรุนแรงของน้ำลงก่อนที่จะไหลไปถึงบริเวณที่เป็นแหล่งชุมชน เช่น ควรจัดให้ที่ราบลุ่มบางแห่งสองข้างลำน้ำเจ้าพระยาตั้งแต่จังหวัดชัยนาท สิงห์บุรี อ่างทอง และพระนครศรีอยุธยา เป็นแหล่งพักน้ำชั่วคราว หรือขุดคลองผันน้ำจากลุ่มน้ำเจ้าพระยาไปสู่ลุ่มน้ำบางปะกงหรือลุ่มน้ำท่าจีน เพื่อลดความรุนแรงของน้ำที่ไหลบ่าก่อนที่จะมาท่วมกรุงเทพมหานคร ซึ่งเป็นแหล่งชุมชนและมีความสำคัญทางเศรษฐกิจที่จำเป็นจะต้องป้องกันรักษาไว้ เป็นต้น

อย่างไรก็ตามการรักษาสภาพป่าต้นน้ำลำธารให้อยู่ในสภาพที่ดีนั้น ยังเป็นหัวใจสำคัญ และมีความจำเป็นต่อการป้องกันอุทกภัยอย่างยิ่ง มิฉะนั้นแล้ววิธีการต่าง ๆ ดังกล่าวจะใช้ไม่ได้ผลสมบูรณ์ นอกจากนั้นการใช้วิธีเตือนภัยล่วงหน้าก่อนที่อุทกภัยจะมาถึงโดยอาศัยการพยากรณ์อากาศของกรมอุตุนิยมวิทยาและการเก็บข้อมูลการไหลของน้ำทางอุทกวิทยาของกรมชลประทานก็อาจช่วยชีวิตและทรัพย์สินของประชาชนให้สูญเสียน้อยลง การกำหนดเขตหรือบริเวณที่จะเกิดน้ำท่วมด้วยการห้ามปลูกสร้างสิ่งถาวรหรือใช้เป็นที่ตั้งของแหล่งชุมชนโยกย้ายทรัพย์สินที่มีค่า หรือที่อยู่อาศัยออกจากบริเวณดังกล่าวเมื่อเกิดน้ำท่วมความเสียหายจะได้เบาบางลง ซึ่งเป็นเรื่องที่จะต้องวางแผนและมีการเตรียมการล่วงหน้า

2.2.4 ผลกระทบที่เกิดจากอุทกภัย

1. อันตรายและความเสียหายต่อชีวิต ทรัพย์สิน อาคารบ้านเรือนโดยตรงเกิดน้ำท่วมบ้านเรือน โรงงาน คลังพัสดุ โกดังสินค้า บ้านเรือนไม่แข็งแรงอาจถูกกระแสน้ำที่ไหล

เขี้ยวพังทำลาย รวมถึงคน สัตว์ พาหนะ อาจจมน้ำและตายได้ หรือถูกน้ำพัดพาไปกับกระแสน้ำที่ไหลเชี่ยว

1.1 เส้นทางคมนาคมถูกตัดขาดทั้งทางถนน รถไฟชำรุดเสียหาย โดยทั่วไป รวมถึงยานพาหนะ รั้วรับส่งสินค้าไม่ได้ เกิดความเสียหายและชะงักงันทางเศรษฐกิจ

1.2 กิจกรรมสาธารณูปโภคได้รับความเสียหาย เช่น กิจกรรมประปา โทรศัพท์ ไปรษณีย์ ไฟฟ้า และระบบการระบายน้ำ เป็นต้น

2. ความเสียหายของแหล่งเกษตรกรรม ได้แก่ ไร่นา สวน สัตว์เลี้ยง สัตว์พาหนะ ตลอดจนแหล่งเก็บเมล็ดพันธุ์พืช ยุ้งฉาง เป็นต้น

3. ความเสียหายด้านสุขภาพอนามัยของประชาชนขณะเกิดอุทกภัยมักจะทำอันตรายใน การอุปโภคบริโภค ขาดความสะดวกด้านห้องน้ำและห้องส้วม ก่อให้เกิดโรคระบาด เช่น โรคน้ำกัดเท้า โรคอหิวาตกโรค รวมทั้งโรคเครียดจากความวิตกกังวล เป็นต้น

4. ความเสียหายที่มีต่อทรัพยากรธรรมชาติ ฝนที่ตกหนักส่งผลทำให้น้ำไหลบ่าท่วมทัน บนพื้นดินและกระแสน้ำที่ไหลเชี่ยวทำให้เกิดการกัดเซาะผิวหน้าดินหรือเกิดแผ่นดินถล่ม (landslides) ได้ นอกจากนั้นผิวหน้าดินที่อุดมสมบูรณ์จะถูกน้ำพัดพาลงสู่ที่ต่ำ ทำให้ดินขาดปุ๋ยธรรมชาติและแหล่งน้ำเกิดการตื้นเขินเป็นอุปสรรคในการเดินเรือ ความเสียหายต่อพืชพันธุ์ ป่าไม้ได้รับความเสียหาย สัตว์ป่าได้รับอันตราย เป็นต้น กล่าวโดยสรุปว่าอุทกภัยเป็นภัยพิบัติทางธรรมชาติที่ทำให้เกิดความเสียหายในด้านต่าง ๆ ทั้งต่อการประกอบกิจกรรมของมนุษย์ไม่ว่าจะเป็นในด้านชีวิตและทรัพย์สิน ด้านระบบสาธารณูปโภค เส้นทางคมนาคมขนส่ง ความเสียหายด้านพื้นที่เกษตรกรรม หรือแม้กระทั่งความเสียหายในด้านของจิตใจสุขภาพอนามัยของประชาชนที่ประสบเหตุอุทกภัยในแต่ละครั้งที่จะมีผลต่อขวัญและกำลังใจในการปรับตัวไปสู่สภาวะการเปลี่ยนแปลงในอนาคตได้ จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่หน่วยงานที่มีหน้าที่ช่วยเหลือปรับปรุงฟื้นฟูสภาพแวดล้อมและประชาชนที่ประสบอุทกภัยจะต้องเร่งดำเนินการแก้ไขในเหตุการณ์เฉพาะหน้า จากเหตุการณ์ภัยพิบัติที่เกิดขึ้นพร้อมทั้งวางแผนแนวทางการป้องกันในระยะยาวต่อไปในอนาคตด้วย

2.3 แนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วม

2.3.1 ความหมายของการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมเป็นหัวใจหลักของการพัฒนาอย่างยั่งยืน ทั้งนี้หากสามารถสร้างกระบวนการความรู้ ความเข้าใจให้ประชาชนในพื้นที่ตระหนักถึงปัญหาของตนเองและร่วมคิดร่วมตัดสินใจจนเกิดการเปลี่ยนแปลงนำไปสู่การแก้ไขปัญหา ในทางที่ดีชุมชนก็จะมี ความเข้มแข็ง กิจกรรมนั้นๆ ก็จะบรรลุผลอันจะนำไปสู่ความยั่งยืนและพัฒนาไปในทางที่ดียิ่งขึ้น ซึ่งกระบวนการมีส่วนร่วมนั้น ได้มีนักวิชาการได้เสนอแนวคิดไว้ดังนี้

วิลเลียม เออร์วิน กล่าวว่า เป็นกระบวนการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการพัฒนา ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ แก้ปัญหาของตนเองโดยใช้ความคิดสร้างสรรค์และความชำนาญของประชาชนร่วมกับการใช้วิทยาการที่เหมาะสมในการแก้ปัญหา (William, E., 1976)

ปลื้ม นัถธิบุญ (2536) ได้กล่าวว่า Philippine Encyclopedia of Social Work ได้ให้ความหมายการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ว่า คือ การแบ่งอำนาจในการกำหนดหรือจัดสรรทรัพยากร ซึ่งจะไม่สามารถทำได้โดยขาดความเข้าใจและการประสานงานของบุคคล ส่วนใหญ่ที่แสดงผ่านกลุ่มตัวแทนในการกำหนดแนวทางการแก้ไขปัญหาหารือร่วมกัน การกระทำดังกล่าวนี้จะทำให้บุคคลและกลุ่ม สามารถตัดสินใจในสิ่งที่กระทบต่อชีวิตตนเองโดยเฉพาะผลประโยชน์ที่ตนเองจะได้รับจากบริการต่างๆ

อาร์นสไตน์ ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมว่า การมีส่วนร่วมที่มีคุณภาพนั้น ผู้เข้าไปร่วมจะต้องมีอำนาจและการควบคุมอย่างแท้จริงในอันที่จะกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งให้บังเกิดผลขึ้นมามิใช่เพียงแต่เข้าไปมีส่วนร่วมเฉยๆ (Arnstein, S.R., 1971)

ตุจล์ฮาห์ ได้อธิบายความหมายของการมีส่วนร่วม (participation) ว่าเป็นคำที่มีความหมายกว้างและใช้ในบริบทที่แตกต่างกัน นักการศึกษาใช้คำนี้ในการอ้างอิง ถึงการมีส่วนร่วมในเหตุการณ์ กิจกรรม หรือโครงการที่มีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษา นักรัฐศาสตร์ใช้คำนี้ในความหมายของการเข้าร่วมกับสถาบันทางการเมืองของชุมชน เช่น การออกเสียงเลือกตั้ง นักสังคมวิทยาใช้ในความหมายของการมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่น ส่วนกลุ่มอื่นๆ ใช้คำนี้ในความหมายของการมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจ (Douglah, M 1970)

วิลเลียม ริดเตอร์ ได้ให้ความหมายการมีส่วนร่วมว่าเป็นการเข้าไปร่วมพบปะสังสรรค์ทางสังคม ซึ่งรวมทั้งการมีส่วนร่วมของปัจเจกบุคคลและของกลุ่ม (William, W.R., 1974)

เบอร์คเลย์ ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมไว้ว่า หมายถึง การที่ผู้นาอนุญาตให้ผู้ตาม เข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจมากที่สุดเท่าที่จะมากได้ (George E. Berkley, 1975)

โคเฮน และ อัฟฮอฟฟ์ ให้ความหมายของการมีส่วนร่วม ในทัศนะของการพัฒนาชุมชนว่า การมีส่วนร่วมจะต้องประกอบด้วยการมีส่วนร่วมเกี่ยวข้อง (Cohen, J. M., & Uphoff, N. T. 1977)

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (2527) ได้ให้ความหมายว่า การมีส่วนร่วมหมายถึงการทำงานร่วมกับกลุ่มเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ด้วยความตั้งใจ (ความร่วมมือร่วมใจ) โดยการกระทำการงานดังกล่าวในห้วงเวลาและลำดับเหตุการณ์ที่ทรงประสิทธิภาพ คือ ถูกจังหวะและเหมาะสม (ประสานงาน) กับทั้งกระทำการงานดังกล่าว ด้วยความรู้สึกผูกพันให้ประจักษ์ว่าเชื่อถือไว้ใจได้ (ความรับผิดชอบ) หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า

<p>การมีส่วนร่วม = ความร่วมมือร่วมใจ + การประสานงาน + ความรับผิดชอบ</p>

ปรีวัฒน์ สัจจาพันธ์ (2544) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การร่วมมือของประชาชน ด้วยความเต็มใจและสมัครใจโดยไม่ถูกบังคับ

เฉลียว บุรีภักดี (2545) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การเข้าร่วมอย่างแข่งขันของกลุ่มบุคคลที่มีส่วนได้ส่วนเสียในทุกขั้นตอนของการดำเนินงาน การมีส่วนร่วมต้องเป็นไปในรูปที่ผู้รับการพัฒนา เข้ามามีส่วนกระทำให้เกิดการพัฒนา มิใช่เป็นผู้รับการพัฒนาตลอดไป ทั้งนี้เป็นการเกื้อหนุนให้เกิดการพัฒนาที่แท้จริงและถาวร

โดยสรุปแล้วการมีส่วนร่วม หมายถึง การพัฒนาร่วมมือร่วมใจกันของประชาชนภายในชุมชน ตั้งแต่เริ่มคิดค้นจนกระทั่งสิ้นสุดโครงการ โดยมีการระดมเทคโนโลยีและทรัพยากร ตลอดจนภูมิปัญญาต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายในชุมชน และประชาชนได้รับประโยชน์จากการร่วมมือร่วมใจในการดำเนินการกิจกรรมนั้นๆ

2.3.2 ปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วม

วิลเลียม ริดเดอร์ ได้ให้แนวคิดว่าการเข้าไปมีส่วนร่วมกระทำในเรื่องใดๆ บุคคลจะคำนึงถึงปัจจัยที่เหมือนกันและต่างกัน ซึ่งมีผลทำให้มนุษย์กระทำหรือไม่กระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งขึ้นอยู่กับปัจจัยต่างๆ ดังนี้

1. เป้าหมาย (goals) การกระทำทุกอย่างจะต้องมีเป้าหมายหรือมีวัตถุประสงค์ อาจจะเป็นความเชื่อ ความรู้สึกแกล้งการณ์ของราชการ และอาจจะเป็นจากเงื่อนไขที่ตนเองหรือคนอื่นเป็นผู้กำหนดขึ้นให้
2. ความเชื่อ (belief) เป็นความคิดหรือความรู้สึกที่เกิดขึ้นเอง โดยปราศจากการอ้างอิงใดๆ ความเชื่อจะมีอิทธิพลมากต่อการตัดสินใจ เพราะคนส่วนมากจะเลือกกระทำตามความเชื่อพื้นฐานที่เขามีอยู่เดิม
3. ค่านิยม (value) เป็นระบบหนึ่งของความเชื่อ การดำรงชีวิตอยู่ในสังคมนั้นๆ จะต้องสร้างเงื่อนไขในการดำรงชีวิต การที่จะทำหรือไม่ทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดมาจากพื้นฐานที่สังคมนั้นตัดสินใจว่าดีหรือเลว
4. ความเคยชินและขนบธรรมเนียมประเพณี (Habits and Customs) เป็นรูปแบบที่สร้างขึ้นมาจากความรับผิดชอบภายในกลุ่ม ซึ่งคนในสังคมจะยอมรับด้วยความเต็มใจ เป็นแบบอย่างที่ดีและมีเหตุผล การกระทำแสดงออกมาเช่นนี้เป็นเพราะความเคยชินและประเพณีดั้งเดิมที่ยึดถือกันมานาน

นอกจากนี้วิลเลียม ริดเดอร์ ยังได้สรุปปัจจัยต่างๆ ที่มีผลต่อการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนไว้ 11 ประการดังนี้

1. การปฏิบัติตนให้สอดคล้องตามความเชื่อพื้นฐาน กล่าวคือ บุคคลและกลุ่มบุคคลเหมือนจะเลือกแบบวิธีการปฏิบัติ ซึ่งสอดคล้องและคล้ายคลึงกับความเชื่อพื้นฐานของตนเอง

2. มาตรฐานคุณค่า บุคคลและกลุ่มบุคคลเหมือนจะปฏิบัติในลักษณะที่สอดคล้องกับมาตรฐานคุณค่าของตน
3. เป้าหมายบุคคลและกลุ่มบุคคล ดูเหมือนจะส่งเสริมปกป้องและรักษาเป้าหมายของตนเอง
4. ประสบการณ์ที่ผิดปกติธรรมดา พฤติกรรมของบุคคล หรือกลุ่มบุคคลบางครั้งมีรากฐานมาจากประสบการณ์ที่ผิดปกติธรรมดา
5. ความคาดหวัง บุคคล และกลุ่มบุคคลจะประพฤติตามแบบที่คาดหวังว่า จะต้องประพฤติในสถานการณ์เช่นนั้น ทั้งยังชอบปฏิบัติต่อผู้อื่นในลักษณะที่ตนคาดหวังจากผู้อื่นเช่นกัน
6. การมองแต่ตัวเอง บุคคล และกลุ่มบุคคลมักจะทำสิ่งต่างๆ ซึ่งคิดว่าตัวเองควรต้องกระทำเช่นนั้น
7. การบีบบังคับ บุคคล และกลุ่มบุคคลมักจะทำสิ่งต่างๆ ด้วยความรู้สึกว่าตนถูกบีบบังคับให้ทำ
8. นิสัยและประเพณี บุคคล และกลุ่มบุคคลมักจะทำสิ่งต่างๆ ซึ่งเรามีนิสัยชอบกระทำเมื่ออยู่ในสถานการณ์นั้นๆ
9. โอกาส บุคคล และกลุ่มบุคคลมักจะเข้ามามีส่วนร่วมในรูปแบบการปฏิบัติของสังคม โดยเฉพาะในทางที่เกี่ยวข้องจำนวนและชนิดของโอกาส ซึ่งโครงสร้างของสังคมเอื้ออำนวยให้เข้ามามีส่วนร่วมในการกระทำเช่นนั้น เท่าที่พวกเขาได้รับรู้มา
10. ความสามารถ บุคคล และกลุ่มบุคคลมักจะเข้ามามีส่วนร่วมกันในกิจกรรมบางอย่างที่ตนเห็นว่าสามารถทำในสิ่งที่ต้องการให้เขาในสถานการณ์เช่นนั้น
11. การสนับสนุน บุคคล และกลุ่มบุคคล มักจะเริ่มปฏิบัติเมื่อเขารู้สึกว่าเขาได้รับการสนับสนุนที่ดีพอให้กระทำเช่นนั้น

นอกจากนั้น คูฟแมน ได้ศึกษาปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนในชนบทพบว่า อายุ เพศ การศึกษา ขนาดของครอบครัว อาชีพ รายได้และระยะเวลาการอยู่อาศัยในท้องถิ่นมีความสัมพันธ์กับระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน (Koufman, H. F., 1949)

ประยูร ศรีประสาธน์ (2542) ได้นำเสนอปัจจัยของการมีส่วนร่วมว่า ปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วม มีอยู่ด้วยกัน 3 ปัจจัย คือ ปัจจัยส่วนบุคคล ได้แก่ อายุ เพศ ปัจจัยทางสังคมและเศรษฐกิจ ได้แก่ การศึกษา อาชีพ รายได้ และการเป็นสมาชิกกลุ่ม และปัจจัยด้านการสื่อสาร ได้แก่ การรับข่าวสารจากสื่อมวลชนและสื่อบุคคล จากแนวคิดที่กล่าวมาข้างต้น สามารถสรุปปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมทำกิจกรรมได้ ดังนี้

1. ลักษณะส่วนบุคคล ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา ประสบการณ์ต่างๆ
2. ลักษณะทางเศรษฐกิจ ได้แก่ อาชีพ รายได้

3. การได้รับข้อมูลข่าวสาร ได้แก่ ความถี่ในการรับรู้ข่าวสาร และแหล่งที่มาของข่าวสาร

ดังนั้นการมีส่วนร่วมที่เกิดขึ้นของชุมชนจึงอยู่บนพื้นฐานของการกระจายอำนาจ (Decentralization) ซึ่งเป็นกลไกหนึ่งของภาครัฐในการที่จะเปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมหรือเพียงมีส่วนร่วมรับรู้นั้น ซึ่งขึ้นอยู่กับระดับการกระจายอำนาจของภาครัฐ (พงศธร คำใจหนัก, 2545) โดยที่การกระจายอำนาจนั้น พิซเซอร์ได้ให้ความหมายว่าเป็นการถ่ายโอนหน้าที่ในการบริหารท้องถิ่นออกจากส่วนกลาง แต่ไม่ได้มอบอำนาจการตัดสินใจดำเนินการด้านต่างๆ ให้กับหน่วยงานท้องถิ่นด้วย ซึ่งการมีส่วนร่วมจะเกี่ยวข้องกับการกระจายอำนาจ เพราะเกี่ยวข้องกับอำนาจในการตัดสินใจ ดังแนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชน (Fisher G., 2000) ซึ่งอาร์นสไตน์ ได้แบ่งการมีส่วนร่วมเป็นขั้นบันได ซึ่งทั้งหมดมี 8 ขั้น โดยจัดเป็น 3 กลุ่ม คือ ไม่ใช่การมีส่วนร่วม (non-participation) ระดับของการแสดงภาพลักษณ์ภายนอก (tokenism) และระดับอำนาจของประชาชน (citizen power) (Arnstein, S. R., 1971)

นอกจากนี้แล้ว สิ่งที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมและการกระจายอำนาจ อีกประการหนึ่ง คือ ทูทางสังคม (social capital) ที่ Harris and de Renzon อ้างใน พงศธร คำใจหนัก (2545) กล่าวว่า เป็นลักษณะของความเชื่อมั่นและโครงข่ายของการแลกเปลี่ยนและรับประโยชน์ซึ่งกันและกันภายในชุมชน โดยที่เขาได้แบ่งแยกความแตกต่างของทูทางสังคมโดยใช้การติดต่อสัมพันธ์ของครอบครัวและเครือญาติ รวมถึงโครงข่ายทางสังคมหรือวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกัน ความเชื่อมโยงภายในกลุ่มชั้นทูทางการเมือง โครงข่ายเชิงนโยบายและเชิงสถาบัน ตลอดจนค่านิยมและบรรทัดฐานทางสังคม

2.3.3 ระดับการมีส่วนร่วม

ไพโรจน์ สุขสัมฤทธิ์ (2531) ได้ให้ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนจากน้อยไปหามากดังนี้

ระดับที่ 1 ถูกบังคับ

ประชาชนที่เข้าร่วมในโครงการเพราะถูกบังคับโดยไม่มีทางเลือก

ระดับที่ 2 ถูกล่อ

ประชาชนจะถูกล่อใจด้วยผลประโยชน์ในรูปแบบของค่าจ้างแรงงานหรือความสะดวกสบายบางอย่างแต่เบื้องหลังจริงๆ แล้วเป็นการหาเสียงของนักการเมือง ผู้หยิบยื่นโครงการมาหลอกล่อเท่านั้น

ระดับที่ 3 ถูกชักชวน

การมีส่วนร่วมลักษณะนี้ส่วนมากเป็นโครงการที่ทางราชการคิดขึ้นเองเรียบร้อยแล้ว และพยายามชักชวนประชาชน ให้ร่วมมือทุกรูปแบบโดยอาศัยระบบการโฆษณาประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อมวลชนต่างๆ ว่าเป็นโครงการที่ดีขอให้ประชาชนให้ความร่วมมือ

ระดับที่ 4 สัมภาษณ์แล้ววางแผนให้

ในลักษณะนี้ผู้ที่วางโครงการจะสำรวจปัญหาความต้องการของประชาชนด้วยการเรียกประชุม สอบถาม สัมภาษณ์ แต่การตัดสินใจว่าปัญหาของชาวบ้านคืออะไร ควรแก้ไขด้วยวิธีใดจะวางแผนอย่างไรยังเป็นเรื่องของทางการ

ระดับที่ 5 มีโอกาสเสนอความเห็น

ประชาชนเริ่มเข้าไปมีส่วนร่วมเสนอความเห็นที่เกี่ยวกับการวางแผนโครงการและการดำเนินการตามโครงการแต่การตัดสินใจยังคงเป็นส่วนราชการอยู่

ระดับที่ 6 มีโอกาสเสนอโครงการ

ระดับนี้ทางราชการกับประชาชนจะมีการปรึกษาหารือกันอย่างใกล้ชิด ประชาชนจะมีโอกาสตัดสินใจว่าปัญหาของตนคืออะไร จะแก้ไขได้อย่างไร วิธีใดดีที่สุด จนกระทั่งมีสิทธิเสนอโครงการและเข้าร่วมปฏิบัติด้วย

ระดับที่ 7 มีโอกาสตัดสินใจ

ประชาชนจะเป็นหลักสำคัญของการตัดสินใจในทุกเรื่อง ตั้งแต่การวางแผน การปฏิบัติตามแผนและการประเมินผลโครงการ

โดย ไพรินทร์ เตชะรินทร์ (2527) ได้กล่าวถึงลักษณะและระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา ดังนี้

1. ร่วมทำการศึกษา ค้นคว้าปัญหาและสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน ตลอดจนความต้องการของชุมชน
2. ร่วมคิดหาและสร้างรูปแบบ รวมทั้งวิธีการพัฒนาเพื่อแก้ไขและลดปัญหาของชุมชนหรือเพื่อสร้างสรรค์ สิ่งใหม่ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน หรือสนองความต้องการของชุมชน
3. ร่วมวางแผนนโยบายหรือแผนงาน หรือโครงการ หรือกิจกรรม เพื่อจัดและแก้ไขปัญหา รวมทั้งสนองความต้องการของชุมชน
4. ร่วมตัดสินใจการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม
5. ร่วมจัดหรือปรับปรุงระบบการบริหารงานพัฒนาให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล
6. ร่วมลงทุนในกิจกรรมโครงการของชุมชนตามขีดความสามารถของตนเองและหน่วยงาน
7. ร่วมปฏิบัติตามนโยบายแผนงานโครงการ และกิจกรรมให้บรรลุตามเป้าหมาย
8. ร่วมควบคุม ติดตาม ประเมินผล และร่วมบำรุงรักษา โครงการและกิจกรรมที่ได้ทำไว้โดยเอกชนและรัฐบาล ให้ได้ประโยชน์ได้ตลอดไป

2.4 ทฤษฎีที่ทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนา

2.4.1 ทฤษฎีการเกลี้ยกล่อมสื่อมวลชน (Mass Persuasion)

การเกลี้ยกล่อม หมายถึง การใช้คำพูดหรือการเขียนเพื่อมุ่งให้เกิดความเชื่อถือ การกระทำซึ่งการเกลี้ยกล่อมมีประโยชน์ในการแก้ไขปัญหาการขัดแย้งในการปฏิบัติงานและถ้าจะให้เกิดผลดีผู้เกลี้ยกล่อมจะต้องมีศิลปะในการสร้างความสนใจในเรื่องที่จะเกลี้ยกล่อมให้เข้าใจแจ่มแจ้งให้เกิดศรัทธาตรงกับความต้องการของผู้ถูกเกลี้ยกล่อมโดยเฉพาะในเรื่องของความต้องการของตน ตามหลักทฤษฎีของ Maslow อ่างใน วิรัช สงวนวงศวิวาน (2550) ที่เรียกว่า ลำดับขั้นของความต้องการ คือ ความต้องการของคนเป็นไปตามลำดับจากน้อยไปหามาก มีทั้งหมด 5 ระดับ ดังนี้

1. ความต้องการทางด้านสรีระวิทยา (Physiological Needs) เป็นความต้องการขั้นพื้นฐานของมนุษย์ ได้แก่ ความต้องการในเรื่องอาหาร น้ำ เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค และความต้องการทางเพศ เป็นต้น

2. ความต้องการความมั่นคงปลอดภัยของชีวิต (Safety and Security Needs) ได้แก่ ความต้องการที่จะอยู่อย่างมีความปลอดภัยจากการถูกทำร้ายร่างกาย หรือถูกขโมยทรัพย์สิน ความมั่นคงในการทำงาน และการมีชีวิตอยู่อย่างมั่นคงในสังคม

3. ความต้องการทางด้านสังคม (Social Need) ได้แก่ ความต้องการความรัก ความต้องการที่จะให้สังคมยอมรับว่าตนเป็นส่วนหนึ่งของสังคม

4. ความต้องการจะมีเกียรติยศชื่อเสียง (Self Esteem Needs) ได้แก่ ความภาคภูมิใจ ความต้องการดีเด่นในเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่จะให้ได้รับการยกย่องจากบุคคลอื่น ความต้องการด้านนี้เป็นความต้องการระดับสูงที่เกี่ยวกับความมั่นใจตนเองในเรื่องของความรู้ ความสามารถและความสำคัญของบุคคล

5. ความต้องการของความสำเร็จของบุคคล (Self Actualization Needs) เป็นความต้องการในระดับสูงสุด ซึ่งเป็นความต้องการที่อยากจะให้เกิดความสำเร็จในทุกสิ่งทุกอย่างตามความนึกคิดของตนเอง เพื่อจะพัฒนาตนเองให้ดีที่สุดเท่าที่จะทำได้ ความต้องการนี้จึงเป็นความต้องการพิเศษของบุคคลที่จะพยายามผลักดันชีวิตของตนเองให้เป็นไปในทางที่ดีที่สุดตามที่ตนคาดหวัง

จากทฤษฎีดังกล่าวพอสรุปได้ว่า การเกลี้ยกล่อมเป็นปัจจัยหนึ่งที่จะนำไปสู่การมีส่วนร่วมของประชาชน ถ้าเกลี้ยกล่อมตรงกับความต้องการของมนุษย์ก็จะเกิดการมีส่วนร่วมได้ในที่สุด

2.4.2 ทฤษฎีการสร้างผู้นำ

เป็นการจูงใจให้ประชาชนทำงานด้วยความเต็มใจเพื่อบรรลุเป้าหมายและวัตถุประสงค์ร่วมกัน ผู้นำแบบประชาธิปไตยเป็นผู้ที่ปรับตัวเข้ากับสถานการณ์ใหม่ได้ง่าย มีความรับผิดชอบ รู้จักประนีประนอม ไม่ตัดสินใจเด็ดขาดด้วยวิธีการรุนแรง อดทนต่อการวิพากษ์วิจารณ์รับฟังความคิดเห็นของคนอื่น ก่อให้เกิดความร่วมมือและร่วมใจจากผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายและประสานงานกันอย่างใกล้ชิด (วิรัช สงวนวงศ์วาน, 2550) ผลจากการใช้ทฤษฎีนี้ทำให้เกิดการระดมความร่วมมือการปฏิบัติงานอย่างมีขวัญและกำลังใจ การงานมีคุณภาพมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ และร่วมกันรับผิดชอบตลอดเวลา

2.4.3 ทฤษฎีการกระทำทางสังคม

แมกซ์ เวเบอร์ ศึกษาเรื่องการกระทำของมนุษย์และได้ให้คำจำกัดความ “การกระทำ” ว่าเป็นพฤติกรรมทั้งที่เป็นแบบเปิดเผยและลึกลับ ซึ่งบุคคลผู้กำหนดให้มีความหมายเป็นส่วนตัว และตามแนวความคิดของ แมกซ์ เวเบอร์ นั้น ความเข้าใจในระดับความหมายเกิดขึ้นได้ 2 ประการ (Max Weber อ้างถึงใน จำนง อติวัฒนสิทธิ์, 2540) คือ

1. ความหมายส่วนตัวจากการกระทำของบุคคลหนึ่งสามารถเข้าใจได้จากการสังเกตโดยตรง

2. มีการเข้าใจสิ่งเร้า เราสามารถแสดงความรู้สึกรออกมาด้วยตัวเองโดยการให้เหตุผลซึ่งเป็นวัตถุประสงค์ของผู้ทำ หรือว่าถ้าการกระทำของบุคคลไม่มีเหตุผลแล้วอาจจะเข้าใจส่วนประกอบแห่งอารมณ์ที่มีการกระทำเกิดขึ้นโดยอาศัยการเข้าไปมีส่วนร่วมที่มีความเห็นอกเห็นใจต่อมนุษย์ด้วยกัน ผู้สังเกตไม่จำเป็นต้องมีส่วนเห็นด้วยกับทฤษฎีหรือจุดมุ่งหมายขั้นสูงสุดหรือค่านิยมของผู้ทำแต่โดยทางสติปัญญาแล้วเราอาจจะเข้าใจสถานการณ์และพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องได้อีกนัยหนึ่ง การกระทำบางอย่างเกิดขึ้นจากผลของแรงกระตุ้น การเข้าถึงแรงกระตุ้น สามารถถือได้ว่าเป็นการอธิบายเวลาที่แท้จริงของการกระทำ เพราะว่าแรงกระตุ้นนั้นจะมีอยู่ในส่วนลึกของจิตใจผู้ทำและสำหรับผู้สังเกตนั้น แรงกระตุ้นเป็นพื้นฐานที่เหมาะสมสำหรับการศึกษาพฤติกรรม

นอกจากนี้ แมกซ์ เวเบอร์ ยังกล่าวอีกด้วยว่าการกระทำจากสังคมมี 4 ชั้น คือ

1. การกระตุ้นที่มีเหตุผล เป็นการกระทำที่ใช้วิธีการอันเหมาะสมในอันที่บรรลุถึงจุดหมายที่เลือกไว้อย่างมีเหตุผล การกระทำดังกล่าวมุ่งไปในด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม

2. การกระทำที่เกี่ยวกับค่านิยม เป็นการกระทำที่ใช้วิธีการที่เหมาะสม เช่น เพื่อจะทำให้ค่านิยมสูงสุดในชีวิตมีความสมบูรณ์พร้อม การกระทำเช่นนี้มุ่งไปในด้านจริยธรรม ศาสนา ศิลปกรรม เพื่อการดำรงไว้ซึ่งความเป็นระเบียบในชีวิตทางสังคม

3. การกระทำตามประเพณี เป็นการกระทำที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลงโดยยึดเอาแบบอย่างทำกันมาตั้งแต่อดีตเป็นหลักในพฤติกรรม การกระทำตามประเพณี ไม่คำนึงถึงเหตุผล

4. การกระทำที่แฝงด้วยความเสน่ห้หา การกระทำแบบนี้คำนึงถึงอารมณ์และความผูกพันทางจิตระหว่างผู้ทำกับวัตถุที่เป็นจุดมุ่งหมายของการกระทำ การกระทำเช่นนี้ก็ไม่น่าคำนึงถึงเหตุผลอย่างอื่นใดทั้งสิ้นนอกจากเรื่องส่วนตัว

พาร์สัน ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับการกระทำทางสังคมว่า โครงสร้างของการกระทำทางสังคมเป็นพฤติกรรมที่สมัครใจ การกระทำมีกระบวนการที่เกี่ยวข้อง 3 อย่าง คือ ผู้กระทำ สถานการณ์ และการแสดงออกของผู้กระทำในสถานการณ์ต่างๆ ซึ่งขึ้นอยู่กับแรงจูงใจและค่านิยมและจะแสดงออกในรูปแบบต่างๆ ดังนี้คือ ผู้กระทำแสดงพฤติกรรมเนื่องมาจากความต้องการของตน ผู้กระทำใช้ความสัมพันธ์กับอารมณ์ในการแสดงออก และผู้กระทำมีการวัดว่าจะเลือกกระทำสิ่งใด คือ มองในรูปผลประโยชน์จากการจัดระเบียบทางสังคม ทางบุคลิกและทางวัฒนธรรม ซึ่งพาร์สันยังได้อธิบายถึงการกระทำของมนุษย์ในลักษณะที่สามารถนำไปปรับใช้กับสังคมโดยทั่วไปได้ กล่าวคือ การกระทำใดๆ ของมนุษย์จะขึ้นอยู่กับบุคลิกภาพของแต่ละบุคคล ระบบสังคมที่บุคคลนั้นๆ เป็นสมาชิกอยู่และวัฒนธรรมในสังคมที่บุคคลนั้นเป็นสมาชิกอยู่และวัฒนธรรมนี้จะเป็นตัวกำหนดเกี่ยวกับความคิดหรือความเชื่อ ความสนใจ และระบบค่านิยมของบุคคลปัจจัยทั้งสามประการดังกล่าวนี้จะมีความเกี่ยวเนื่องซึ่งกันและกันเกิดเป็นกระทำของบุคคลขึ้นมา (Parsons อ้างอิงใน สุนทรี ศิลปวัฒนธรรม, 2520)

2.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สมรักษ์ กิ่งรุ่งเพชร (2541) ได้ทำการศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วมของชาวสมุทรสงครามในการอนุรักษ์แม่น้ำแม่กลอง พบว่าประชาชนชาวสมุทรสงครามมีส่วนร่วมอยู่ในระดับปานกลาง และปัจจัยด้านเศรษฐกิจ สังคม ใต้แก่ อาชีพและระยะเวลาที่เข้ามาตั้งถิ่นฐาน ไม่มีผลต่อการมีส่วนร่วม ส่วนรายได้มีผลต่อการมีส่วนร่วมของชาวสมุทรสงคราม และในด้านของปัจจัยในการติดต่อสื่อสาร พบว่าการได้รับข่าวสารเกี่ยวกับการอนุรักษ์แม่น้ำแม่กลอง จะมีผลต่อการมีส่วนร่วมของชาวสมุทรสงครามในการอนุรักษ์แม่น้ำแม่กลอง ซึ่งปัญหาอุปสรรคที่พบคือ ประชาชนส่วนใหญ่มีงกง่าย ไม่ให้ความร่วมมืออย่างจริงจัง และไม่เห็นความสำคัญของการอนุรักษ์แม่น้ำแม่กลอง และเห็นว่าส่วนราชการทำการประชาสัมพันธ์น้อย ไม่ทั่วถึงและไม่สม่ำเสมอ รวมทั้งประชาชนไม่มีเวลาเข้าร่วมกิจกรรมโครงการอนุรักษ์แม่น้ำแม่กลอง เนื่องจากต้องทำมาหากินเลี้ยงปากเลี้ยงท้อง

สิทธิศักดิ์ เท่าสุริ (2546) ได้ทำการศึกษาเรื่องการรับรู้และการปรับตัวของประชาชนบ้านน้ำก้อภายหลังเกิดภัยพิบัติอุทกภัยในปี พ.ศ.2544 พบว่าการรับรู้ของประชาชนบ้านน้ำก้อต่ออุทกภัยมีการรับรู้อยู่ในระดับสูงทั้งในด้านสาเหตุของการเกิดอุทกภัย ด้านความรุนแรงของการเกิดอุทกภัยและด้านการบรรเทาความรุนแรงจากการเกิดอุทกภัยการปรับตัวของชาวบ้านน้ำก้อต่ออุทกภัยครั้งใหม่อยู่ในระดับที่สูงขึ้นทั้งในด้านการยอมรับความสูญเสียจากอุทกภัยและการลดการสูญเสียจากอุทกภัย รวมทั้งการแสวงหาช่องทางใหม่ๆ เพื่อบรรเทาความรุนแรงจากการเกิด

อุทกภัย นอกจากนี้ยังพบว่าความเสียหายที่เกิดขึ้นกับบ้านน้ำก้อส่งผลให้ประชาชนหมู่บ้านอื่นมีความตื่นตัวและมีความตระหนักต่ออุทกภัยมากกว่าเดิมและภาครัฐก็ให้ความสำคัญกับอุทกภัยมากขึ้น

ปฤธา พรหมเลิศ (2548) ได้ทำการศึกษาเรื่องการประสานเครือข่ายทางสังคมในการป้องกันอุทกภัยในเขตลุ่มน้ำปิงตอนล่าง พบว่าภาวะทางน้ำท่วมก่อให้เกิดเครือข่าย ทางสังคมในการป้องกันอุทกภัย ในขณะที่เดียวกันการประสานงานของเครือข่ายทางสังคมก็ทำให้เกิดช่องว่างระหว่างภาครัฐและภาคเอกชน การประสานเครือข่ายทางสังคมในการป้องกันอุทกภัยในเขตลุ่มน้ำปิงตอนล่าง มีเพียงขั้นตอนการร่วมปฏิบัติการและการร่วมรับประโยชน์เท่านั้นที่ภาคเอกชนและภาคประชาชนเข้าร่วมบ้างตามที่ได้รับคำสั่งจากภาครัฐ ส่วนขั้นตอนการตัดสินใจและขั้นตอนประเมินผลภาครัฐดำเนินการแต่ผู้เดียวและการดำเนินการป้องกันอุทกภัยดำเนินการโดยภาครัฐเท่านั้นภาคเอกชนและภาคประชาชนมีส่วนร่วมน้อยมากและเครือข่ายทางสังคมที่เกิดขึ้นเพื่อป้องกันอุทกภัยยังคงไม่มีความเข้มแข็งมากนัก

เสาวลักษณ์ กุณฑล (2549) ได้ทำการศึกษาเรื่ององค์การการจัดการลุ่มน้ำคลองอู่ตะเภา ในบริบทของการจัดการลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา พบว่าองค์การการจัดการลุ่มน้ำคลองอู่ตะเภา มีปัญหาด้านการประสานงาน การวางแผน การติดตามประเมินผล ปัญหาด้านวิสัยทัศน์และปัญหาด้านบุคลากร และการบริหารจัดการลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาและลุ่มน้ำคลองอู่ตะเภา มีความเชื่อมโยงทั้งทางชีวกายภาพ ทางเศรษฐกิจสังคม องค์การและการบริหารจัดการ โดยได้เสนอแนะให้ควรมีการกำหนดเป้าหมายของการจัดการอย่างชัดเจน ตลอดจนกำหนดแผนการใช้ทรัพยากร แผนการจัดการมลพิษ การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนตลอดจนกลไกการติดตามและประเมินผล

กุนทลี ภัคชนกุล (2550) ได้ทำการศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารจัดการลุ่มน้ำแม่สา อำเภอมะริม จังหวัดเชียงใหม่ พบว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารจัดการลุ่มน้ำแม่สาภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาแต่ละด้านพบว่าด้านที่ประชาชนมีส่วนร่วมระดับปานกลาง ได้แก่ ด้านร่วมปรึกษาและค้นคว้าหาปัญหา ด้านร่วมตัดสินใจในการใช้ทรัพยากรน้ำและด้านร่วมดูแลอนุรักษ์รักษาแหล่งน้ำ ขณะที่ด้านให้ความร่วมมือกับหน่วยงานราชการและด้านร่วมวางแผนหรือโครงการซึ่งประชาชนมีส่วนร่วมอยู่ในระดับน้อย

มาซุรี ฐานะตระกูล (2550) ได้ทำการศึกษาเรื่องพฤติกรรมการปรับตัวของประชาชนตำบลบ้านด่านนาขาม อำเภอมะเือง จังหวัดอุดรดิติ์ ภายหลังเหตุอุทกภัย ปี พ.ศ.2549 พบว่าพฤติกรรมปรับตัวของประชาชนในภาพรวมส่วนใหญ่ มีพฤติกรรมปรับตัวภายหลังเหตุอุทกภัยโดยการแสวงหาทางเลือกใหม่ ซึ่งในด้านการมีส่วนร่วมและการช่วยเหลือของหน่วยงานราชการส่วนใหญ่มีพฤติกรรมปรับตัวโดยการแสวงหาทางเลือกใหม่ด้านอาชีพ และการ

อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมส่วนใหญ่มีพฤติกรรมการปรับตัวโดยการ ลดความสูญเสีย

อดุลย์ พยุหะ (2550) ได้ทำการศึกษาเรื่องความพึงพอใจของประชาชนต่อความช่วยเหลือในระหว่างและหลังประสบอุทกภัยจากหน่วยงานภาครัฐ อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด ผลการวิจัยพบว่าความพึงพอใจของประชาชนต่อการช่วยเหลือในระหว่างและหลังประสบอุทกภัยจากหน่วยงานภาครัฐ อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด อยู่ในระดับพึงพอใจ ด้านปัจจัยพื้นฐานเกี่ยวกับความสุภาพอ่อนโยนของเจ้าหน้าที่ ความเสมอภาคในการให้บริการ ความชัดเจนของข่าวสารประชาสัมพันธ์ ด้านจัดหาที่พักอาศัยชั่วคราว ประชาชนมีความพึงพอใจเกี่ยวกับความสุภาพอ่อนโยนของเจ้าหน้าที่ผู้ให้บริการสถานที่และสิ่งอำนวยความสะดวกในการให้บริการ ความเอาใจใส่ กระตือรือร้นของเจ้าหน้าที่ผู้ให้บริการ ด้านการบูรณะฟื้นฟูเกี่ยวกับความซื่อสัตย์ สุจริต โปร่งใส ของผู้ให้บริการและความรวดเร็วในการให้บริการ

นพดล ทะนิตะ (2552) ได้ทำการศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนเครือข่ายลุ่มน้ำห้วยยอด ในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำลำธาร พื้นที่ต้นน้ำห้วยยอด อำเภอสองแคว จังหวัดน่าน พบว่าระดับการรับรู้ในการอนุรักษ์ต้นน้ำลำธารของประชาชนอยู่ในระดับดี และกลุ่มตัวอย่างที่มีเพศ อายุ การอาศัยอยู่ในหมู่บ้าน ระยะเวลาที่อาศัยภายในชุมชน และสถานภาพทางชุมชนที่แตกต่างกันมีความรู้และความเข้าใจในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำลำธารลุ่มน้ำห้วยยอด อำเภอสองแคว จังหวัดน่าน แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.5 และการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำลำธาร พื้นที่ต้นน้ำห้วยยอด อำเภอสองแคว จังหวัดน่าน อยู่ในระดับปานกลาง และกลุ่มตัวอย่างที่มีเพศ อาชีพ การอาศัยอยู่ในหมู่บ้าน ระดับการศึกษา รายได้เฉลี่ยต่อเดือน และสถานภาพทางชุมชนที่แตกต่างกันมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำลำธาร ลุ่มน้ำห้วยยอด อำเภอสองแคว จังหวัดน่าน แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.5